«TARBIYA» FANI DARSLARIDA RAQAMLI MILLIY KONTENTLARDAN FOYDALANISH ORQALI 7–9-SINF O‘QUVCHILARIDA KIBERAXLOQIY MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHNING DIDAKTIK IMKONIYATLARI

Ibragimova Saodat Ozod qizi
Tadqiqotchi
https://doi.org/10.5281/zenodo.23522025

Annotatsiya. *Maqolada «Tarbiya» fani darslarida raqamli milliy kontentlardan foydalanish orqali 7–9-sinf o‘quvchilarida kiberaxloqiy madaniyatni shakllantirishning didaktik imkoniyatlari nazariy-metodik jihatdan tahlil qilinadi. Raqamli milliy kontentning vazifasi o‘quvchiga tanish madaniy mazmunni onlayn muloqot, axborot ishonchliligi, shaxsiy daxlsizlik va mas’uliyatli qaror bilan bog‘lash orqali izohlanadi. Muammoli vaziyatni ko‘rgazmali ifodalash, muqobil tanlovlarni qiyoslash, manbalarni tekshirish, xavfsiz muhitda xatti-harakatni mashq qilish va qayta aloqa olish imkoniyatlari aniqlashtiriladi. Kontentni saralash mezonlari, kiberaxloqiy madaniyatning oltita komponenti va sinflar bo‘yicha murakkablashadigan didaktik topshiriqlar mualliflik taklifi sifatida tizimlashtiriladi. O‘quvchining muammoni aniqlashi, qarorini asoslashi, mas’uliyatli harakatni bajarishi hamda natijani tahlil qilishi baholash ko‘rsatkichlari sifatida tavsiya etiladi. Ish nazariy xarakterga ega bo‘lib, taklif etilgan yechimlarning samaradorligini keyingi tajriba-sinovda tekshirish zarurati belgilanadi.*

Kalit so‘zlar: *«Tarbiya» fani, raqamli milliy kontent, kiberaxloqiy madaniyat, didaktik imkoniyat, 7-9-sinf o‘quvchilari, axloqiy tanlov, media va axborot savodxonligi, onlayn muloqot, shaxsiy daxlsizlik, manbani tekshirish, refleksiya.*

Sinf chatidagi izoh, tengdosh suratini ulashish yoki tarixiy voqea haqidagi xabarni tarqatish o‘quvchidan axloqiy qaror talab qiladigan raqamli vaziyatlardir. Bunday vaziyatda qurilmadan foydalanishni bilish bilan boshqa insonning qadr-qimmatini hurmat qilish, axborotni tekshirish va oqibatni hisobga olish o‘rtasida alohida bog‘liqlik mavjud. «Tarbiya» darsida raqamli milliy kontent ushbu bog‘liqlikni o‘quvchiga tanish til, maktab hayoti va madaniy tajriba orqali ochishga xizmat qilishi mumkin. Uning didaktik imkoniyati videoni namoyish etish bilan cheklanmaydi: material muammoli savol, qaror va amaliy topshiriq bilan birlashtirilishi zarur.

Uzluksiz ma’naviy tarbiya konsepsiyasida fazilatlarni yoshga mos ravishda bosqichma-bosqich rivojlantirish nazarda tutilgan [1; 1-ilova, 6-, 37–41-bandlar]. «Tarbiya» fani konsepsiyasida media madaniyatini fan mazmuniga kiritish, o‘quv materiallarini yosh va psixofiziologik xususiyatlarga moslashtirish, tushunarli hamda ishonchli shaklda taqdim etish belgilangan [2; 3-ilova, 5-, 16–18-bandlar]. Mazkur qoidalar raqamli vaziyatlarni tarbiyaviy mazmun va o‘quvchining amaliy faoliyati bilan bog‘lash uchun asos bo‘lib xizmat qiladi.

Bolalar uchun milliy kontent yaratishni qo‘llab-quvvatlashga oid PQ-183-son qaror tarbiyaviy va ma’rifiy mahsulotlarni ishlab chiqish hamda ommalashtirishga

yo‘naltirilgan [4; 1-band]. Biroq materialning milliy mavzuga oidligi uning dars uchun avtomatik ravishda maqbul ekanini anglatmaydi. O‘qituvchi kontentning manbasi, yoshga mosligi va undan keyingi topshiriqni baholashi kerak. Tadqiqotning maqsadi «Tarbiya» darslarida raqamli milliy kontentning kiberaxloqiy madaniyatni shakllantirishga xizmat qiladigan didaktik vazifalari, qo‘llash shartlari va kuzatiladigan natijalarini nazariy-metodik jihatdan aniqlashtirishdan iborat.

M.Quronov milliy-madaniy tajriba, ijtimoiy munosabatlar va insoniy fazilatlarning tarbiyadagi o‘rni yoritilgan [5; 3–4-b.]. Maqolada ushbu fikrlar raqamli hikoya mazmunini tanlash uchun nazariy tayanch sifatida olinadi: halollik, mehr-oqibat va hurmat sinf chatidagi munosabat, manbani ko‘rsatish yoki boshqa inson haqidagi axborotni ulashish vaziyati bilan bog‘lanadi. Milliy mazmunning kiberaxloqiy vazifaga bunday moslashtirilishi muallifning metodik talqinidir.

J.H.Moor kompyuter etikasini texnologiyaning ijtimoiy ta’sirini tahlil qilish va undan axloqiy foydalanishga doir asoslangan me’yorlarni ishlab chiqish bilan bog‘laydi [6; 266–268-b.]. Mazkur qarash raqamli vaziyatlarda qoida, inson manfaatlari va qaror oqibatini birgalikda ko‘rib chiqishga imkon beradi. O‘zbekiston Respublikasining «Kiberxavfsizlik to‘g‘risida»gi Qonuni esa kiberxavfsizlik sohasidagi munosabatlarni tartibga soladi [3; 1-, 3-moddalar]. Ushbu maqolada texnik himoya bilan birga raqamli muloqotning axloqiy mazmuni tahlil qilinadi; shaxsiy ma’lumot va rozilikka oid topshiriqlar o‘quvchining mas’uliyatli tanlovini o‘rganishga yo‘naltiriladi.

R.E.Mayerning multimediali ta’lim nazariyasi o‘quv maqsadiga aloqador so‘z va tasvirlarni tanlash, muhim belgilarni ajratish hamda materialni boshqariladigan qismlarga bo‘lishga e’tibor qaratadi [7; 6-, 7-, 11-boblar]. Bu qoidalar kiberaxloqiy vaziyatni tushunarli namoyish etish uchun didaktik asosdir. Masalan, animatsiya muhim tanlov oldida to‘xtatilsa, o‘quvchi qahramon qarorini taxmin qiladi va muqobil yechimni izohlaydi. Ushbu qo‘llash usuli multimediali ta’lim prinsiplarining maqola mavzusiga moslashtirilgan talqinidir; ko‘rgazmalilikning o‘zi axloqiy xulq barqarorlashganini isbotlamaydi.

T.Harrison va G.Polizzi o‘smirlarning onlayn axloqiy qarorlarni asoslashida qoida, oqibat va fazilatlarning o‘rnini o‘rgangan [8; 3291-b.]. Mualliflar raqamli fuqarolik ta’limida halollik, mehr-shafqat va boshqa fazilatlarni qoida hamda oqibatlar tahlili bilan birga muhokama qilishni tavsiya etadi; tadqiqotning tanlanma va o‘zini baholash usuli bilan bog‘liq chegaralarini ham qayd etadi [8; 3293–3294-b.]. Ushbu natija boshqa ta’lim muhitida olinganligi sababli 7–9-sinflardagi «Tarbiya» darslari uchun bevosita samaradorlik dalili sifatida olinmaydi.

Yevropa Kengashining raqamli fuqarolik ta’limi qo‘llanmasida etika va empatiya, huquq va mas’uliyat, maxfiylik hamda xavfsizlik o‘zaro bog‘liq yo‘nalishlar sifatida tavsiflanadi [9; 58, 62–63, 100, 104, 110–111-b.]. UNESCOning media va axborot savodxonligi dasturi axborot manbalarini tanqidiy

baholash va raqamli muhitda maxfiylikni anglashga doir o‘quv faoliyatini taklif etadi [10; 127, 162, 233–234-b.]. Ushbu manbalar maqoladagi kontent–topshiriq–natija bog‘liqligini asoslashda qo‘llanadi; sinflar kesimidagi topshiriqlar esa muallif tomonidan taklif etiladi.

Tadqiqot nazariy-metodik tahlil shaklida bajarildi. Normativ hujjatlar va ilmiy manbalarni mazmuniy hamda qiyosiy tahlil qilish, asosiy tushunchalarni aniqlashtirish va o‘quv vaziyatlarini didaktik modellashtirish usullaridan foydalanildi. Tahlil birligi sifatida raqamli materialning mazmuni, o‘quvchi bajaradigan topshiriq, qarorni asoslash talabi va kuzatiladigan natija o‘rtasidagi bog‘liqlik olindi. Materiallar kiberaxloqiy muammoni ifodalash, madaniy mazmun bilan bog‘lash, faol tanlovni tashkil etish va baholashga xizmat qilish imkoniyatlari bo‘yicha umumlashtirildi. Taklif etilgan matritsa hamda topshiriqlar tajriba-sinovda tekshirilmagan nazariy-metodik yechimlardir.

Kiberaxloqiy madaniyat o‘quvchining raqamli muhitdagi muammoni axloqiy jihatdan anglash, inson qadr-qimmati va daxlsizligini hurmat qilish, axborotni tekshirish, qarorini asoslash hamda o‘z harakati oqibatini baholashga tayyorligi va buni faoliyatda namoyon etishi sifatida talqin qilinadi. Ushbu tushuncha maqolada axloqiy bilim, qadriyatli munosabat, muloqot va mas’uliyatli amaliy harakatning birligi orqali ochiladi.

Raqamli milliy kontent deganda milliy til, tarixiy-madaniy tajriba va O‘zbekiston jamiyatiga xos vaziyatlarni raqamli shaklda ifodalovchi materiallar tushuniladi. Dars uchun tanlanadigan qismi aniq o‘quv maqsadiga mos, ishonchli va yoshga muvofiq bo‘lishi kerak. Milliy mavzuning raqamli shaklga ko‘chirilishi bilan uning didaktik vazifasi bir xil emas: vazifa o‘quvchi material asosida nimani tahlil qilishi, qanday tanlovni asoslashi va qaysi harakatni bajarishi orqali belgilanadi.

Didaktik imkoniyat raqamli materialning ma’lum pedagogik sharoitda o‘quv mazmunini anglash va undan vaziyatda foydalanishga xizmat qila olish xususiyatidir. Shu ma’noda imkoniyat kontent, topshiriq va qayta aloqa uyg‘unligida yuzaga chiqadi. Nazariy tahlil asosida quyidagi oltita vazifa ajratildi.

Muammoli vaziyatni ko‘rgazmali ochish. Qisqa video, raqamli hikoya yoki modellashtirilgan chat xabarni yuborishdan oldingi tanlovni ko‘rsatadi. O‘qituvchi kamsituvchi izoh, rozilik yoki axborot manbasi bilan bog‘liq muhim nuqtada namoyishni to‘xtatadi. O‘quvchi kimning manfaati ta’sir ostida qolayotganini va qaror qanday oqibatga olib kelishi mumkinligini aniqlaydi. Natija materialni qayta hikoya qilishdan ko‘ra, undagi axloqiy muammoni tushuntirish orqali kuzatiladi.

Milliy mazmunni raqamli munosabat bilan bog‘lash. Maktab, oila yoki mahalla hayotiga oid hikoya halollik, mehr va hurmatni raqamli vaziyatga tatbiq etishga asos bo‘ladi. Masalan, yordam ko‘rsatish haqidagi lavha bilan tengdoshni onlayn masxaralashga guvoh bo‘lgan o‘quvchining mas’uliyati qiyoslanadi. Milliy-

madaniy tanishlik mavzuni tushunishga yordam berishi mumkin, ammo o‘quvchi qarorini inson qadr-qimmati va vaziyat dalillari bilan izohlashi talab etiladi.

Muqobil qarorlarni qiyoslash. Interaktiv keysda ulashish, tekshirish, muallifdan so‘rash yoki xabarni yubormaslik kabi variantlar beriladi. O‘quvchi tanlov sababini yozadi, so‘ng muqobil qarorning manfaatdor shaxslarga ta’sirini tahlil qiladi. Qayta aloqa bir variantning nomini topish bilan cheklanmay, asoslangan va asossiz dalilni farqlashga yordam beradi. Bu topshiriq mustaqil axloqiy mulohazani mashq qilishga yo‘naltiriladi.

Axborot ishonchliligini tekshirish. Milliy tarix yoki madaniy meros haqidagi raqamli materialning muallifi, manbasi va tasvir konteksti tahlil qilinadi. O‘quvchi materialdagi da’voni boshqa ishonchli manba bilan qiyoslaydi, tekshirilgan fakt bilan hali tasdiqlanmagan fikrni ajratadi. Milliy mavzu yoki ishonarli tasvir haqqoniylik kafolati sifatida olinmaydi. Kuzatiladigan natija xulosani manba bilan asoslash va tasdiqlanmagan xabarni tarqatishdan oldin tekshirish rejasini tuzishdir.

Mas’uliyatli harakatni xavfsiz mashq qilish. Shartli ismlar va o‘qituvchi tuzgan chat namunasi yordamida hurmatli javob yozish, kamsituvchi izohni tahrirlash, ulashishdan oldin ruxsat so‘rash yoki yordamga murojaat qilish mashq qilinadi. Buning uchun o‘quvchining haqiqiy yozishmalari, paroli va shaxsiy akkaunti talab etilmaydi. Simulyatsiya xatoni muhokama qilish hamda qarorni qayta ko‘rib chiqishga sharoit yaratadi. Natija o‘quvchining vaziyatga mos harakatni bajarishi va uning sababini tushuntirishi bilan belgilanadi.

Natija yuzasidan qayta aloqa olish. Topshiriqdan keyin o‘quvchi dastlabki va qayta ko‘rib chiqilgan qarorini qiyoslaydi. O‘qituvchi axloqiy muammoning aniqligi, manba dalili, muloqot ohangi va bajarilgan harakat yuzasidan izoh beradi. Elektron yoki qog‘oz portfolio bir necha vaziyatdagi ishlarni jamlashga xizmat qiladi. Shunday qayta aloqa o‘quvchining keyingi topshiriqda qaysi jihatni yaxshilashi kerakligini aniqlashtiradi.

Ushbu imkoniyatlarni amalga oshirish uchun kontentning manbasi va mualliflik sharti, o‘quv maqsadiga aloqadorligi, yoshga mosligi, axloqiy muammoning aniqligi hamda texnik foydalanish sharoiti tekshiriladi. Keraksiz effektlar va mazmunga aloqasiz musiqa qisqartiriladi, muhim belgilar ajratiladi, material o‘quvchining o‘zlashtirish sur’atiga mos qismlarga bo‘linadi [7; 6-, 7-, 11-boblar]. Matnli muqobil, subtitr yoki bosma kartochka tayyorlash turli o‘quv imkoniyatlarini hisobga olishga yordam beradi. O‘qituvchi har bir material uchun muammoli savol, bajariladigan vazifa va natijani kuzatish usulini oldindan belgilaydi.

Kiberaxloqiy madaniyat mazmuni kognitiv-huquqiy, aksiologik-motivatsion, kommunikativ-axloqiy, xulqiy-xavfsizlik, milliy-madaniy va refleksiv-baholash komponentlari orqali tizimlashtirildi. Mazkur oltita komponent mualliflik ishchi tuzilmasi bo‘lib, ularning kontent va topshiriq bilan aloqasi 1-jadvalda ifodalangan.

1-jadval.

Kiberaxloqiy madaniyatning mazmuniy-didaktik matritsasi

Komponent	**Ustuvor mazmun**	**Raqamli milliy kontent namunasi**	**Topshiriq va kuzatiladigan natija**
Kognitiv-huquqiy	Shaxsiy daxlsizlik, raqamli iz, mualliflik va axborot tarqatish mas’uliyati	O‘zbek tilidagi vaziyatli animatsiya, izohli infografika	Muammoni aniqlash va qoida bilan qaror oqibatini bog‘lash
Aksiologik-motivatsion	Halollik, inson qadri, mehr, adolat va mas’uliyat	Maktab yoki mahalla hayotiga oid raqamli hikoya	Qahramon tanlovini qadriyat va dalil bilan asoslash
Kommunikativ-axloqiy	Hurmatli nutq, rozilik, bag‘rikenglik, nizoni hal qilish	Shartli sinf chati yoki izohlar maydoni	Kamsituvchi izohni hurmatli javobga aylantirish
Xulqiy-xavfsizlik	Zararli havolani tekshirish, maxfiylik, yordamga murojaat qilish	O‘zbek tilidagi xavfsizlik simulyatsiyasi	Xavfli vaziyatda xavfsiz harakatni tanlash va bajarish
Milliy-madaniy	Tarix, shaxs va merosni ishonchli hamda hurmat bilan ifodalash	Manbasi ko‘rsatilgan muzey materiali, arxiv tasviri	Da’voni tekshirish va manbali raqamli hikoya yaratish
Refleksiv-baholash	Qaror, raqamli iz va harakat oqibatini tahlil qilish	Refleksiv kartochka, elektron yoki qog‘oz portfolio	Dastlabki qarorni qayta ko‘rib chiqish va keyingi harakatni rejalash

Matritsani qo‘llashda yoshga mos murakkablashtirish oddiy muloqot vaziyatidan muqobil manfaatlar va axborot tarqatish mas’uliyatini tahlil qilishga o‘tish orqali taklif etiladi. 7-sinfda rozilik va hurmatli muloqot, 8-sinfda tengdoshlar bosimi hamda kiberbullingga guvohning tanlovi, 9-sinfda manbali mahsulot yaratish va tekshirilmagan axborotni tarqatish oqibatlari ustuvor qilinishi mumkin. Bu taqsimot rasmiy fan dasturining majburiy mavzulari sifatida emas, o‘qituvchiga tavsiya etilayotgan didaktik izchillik sifatida beriladi. Topshiriq darajasi sinfdagi o‘quvchilarning tayyorgarligi va amaldagi dars mavzusiga moslashtiriladi.

Sinflar kesimidagi metodik misollar 2-jadvalda keltirilgan. Ularning umumiy belgisi o‘quvchining kontentni tomosha qilishdan keyin qaror qabul qilishi, uni dalillashi va kichik amaliy mahsulot yaratishidir.

2-jadval.

7–9-sinflar uchun taklif etilayotgan didaktik topshiriqlar

Sinf	**Kontent va vaziyat**	**O‘quv topshirig‘i**	**Kuzatiladigan natija**
7	Maktab tadbiridagi suratni guruhga yuborish haqidagi animatsiya	Qaysi ma’lumot ulashilishini aniqlash; rozilik so‘rash xabarini yozish	Daxlsizlik muammosini anglash va hurmatli murojaat tuzish
8	Shartli sinf chatida tengdoshni masxaralashga oid raqamli hikoya	Guvohning variantlarini qiyoslash; tarqatmaslik, qo‘llab-quvvatlash va yordam so‘rashni asoslash	Guruh bosimi sharoitida qarorni asoslash va zararli izohni tahrirlash

9	Mahalliy tarixiy obida haqidagi manbali va manbasiz materiallar	Da’volarni qiyoslash; ishonchli manbaga tayangan qisqa raqamli hikoya yaratish	Tasdiqlanmagan fikrni ajratish, manbani ko‘rsatish va nashr qarorini tushuntirish

Darsni tashkil etishda o‘qituvchi avval muammoni ifodalovchi qisqa materialni taqdim etadi, so‘ng o‘quvchining dastlabki qarorini aniqlaydi. Muhokamada qarorning kimga ta’sir qilishi, qaysi ma’lumot tekshirilishi va qanday muqobil harakat borligi so‘raladi. Keyingi amaliy vazifada o‘quvchi javob yozadi, xabarni tahrirlaydi yoki manba izohi tayyorlaydi. Yakuniy refleksiya uning dastlabki fikrini o‘zgartirgan dalilni ochib beradi. O‘quv vaqtiga qarab vazifa darsda yoki davomiy kichik loyiha doirasida bajarilishi mumkin.

Masalan, 8-sinf uchun shartli chat keysida bir o‘quvchining noto‘g‘ri javobini masxaralovchi tasvir tarqatilgani ko‘rsatiladi. Topshiriq boshqa shaxsga zarar yetkazmaydigan javobni tanlash va uning sababini tushuntirishdan iborat bo‘ladi. O‘quvchi guvoh sifatida tasvirni qayta ulashmaslik, tengdoshini qo‘llab-quvvatlash hamda ishonchli kattaga murojaat qilish variantlarini vaziyatga mos qiyoslaydi. Pedagog sinfning haqiqiy mojarosini ommaga namoyish etmaydi; keys shartli personajlar asosida tuziladi. Baholash muhokamada ko‘pchilik fikriga qo‘shilish bilan emas, zarar oqibatini anglash va mas’uliyatli qarorni dalillash bilan bog‘lanadi.

Baholash uchun to‘rtta kuzatiladigan ko‘rsatkich tavsiya etiladi: axloqiy muammoni aniqlash; qarorni dalil va qadriyat bilan asoslash; vaziyatga mos mas’uliyatli harakatni bajarish; o‘z qarori hamda natijasini tahlil qilish. Manba bilan ishlashga oid topshiriqlarda dalilning ishonchliligi, muloqot topshiriqlarida esa hurmatli ifoda alohida qayd etiladi. Bir topshiriq natijasi o‘quvchining barcha real raqamli xulqiga umumlashtirilmaydi. Turli vaziyatlardagi kuzatuv, bajarilgan ish va refleksiv izoh birgalikda o‘rganilishi maqsadga muvofiq.

Mazkur ko‘rsatkichlar bo‘yicha yuqori daraja muammoni mustaqil aniqlash, tanlovni izchil asoslash, mos harakatni bajarish hamda o‘z qarori va natijasini mustaqil tahlil qilish orqali tavsiflanishi mumkin. O‘rta darajada ushbu vazifalar ayrim yo‘naltiruvchi savollar va qisman ko‘mak bilan bajariladi; quyi darajada ularni bajarish uchun muntazam yordam talab etiladi. Bu tavsiflar metodik taklif bo‘lib, standartlashtirilgan shkala hisoblanmaydi. Amaliy tekshiruvda topshiriq murakkabligi, ko‘mak turi va baholovchilar mezoni birxillashtirilishi zarur.

«Tarbiya» darslarida raqamli milliy kontentning didaktik imkoniyati tanish madaniy mazmunni axloqiy muammo, asoslangan qaror va mas’uliyatli harakat bilan bog‘lashda namoyon bo‘ladi. Muammoli vaziyatni ko‘rgazmali ochish, muqobil tanlovni qiyoslash, manbani tekshirish, xavfsiz simulyatsiya va qayta aloqa ushbu imkoniyatni o‘quv faoliyatiga aylantiradigan asosiy vazifalar sifatida

aniqlashtirildi. Kontentning manbasi, yoshga mosligi va didaktik tuzilishi uning milliy mavzuga aloqadorligi bilan birgalikda baholanishi kerak.

Taklif etilgan oltita komponentli matritsa hamda sinflar bo‘yicha murakkablashadigan topshiriqlar kiberaxloqiy bilimni vaziyatda qo‘llashga yo‘naltirilgan. O‘qituvchiga har bir kontent uchun aniq savol, bajariladigan harakat va kuzatiladigan ko‘rsatkichni belgilash, natijani esa bir nechta ish asosida baholash tavsiya etiladi. Nazariy-metodik yechimlarning samaradorligi va ularning real raqamli xulqqa ko‘chishi keyingi pedagogik tajriba-sinovda tekshirilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 31-dekabrdagi 1059-son «Uzluksiz ma’naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi qarori. – URL: https://lex.uz/docs/-4676839
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 6-iyuldagi 422-son «Umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida “Tarbiya” fanini bosqichma-bosqich amaliyotga joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi qarori. – URL: https://lex.uz/docs/-4885018
3. O‘zbekiston Respublikasining 2022-yil 15-apreldagi O‘RQ-764-son «Kiberxavfsizlik to‘g‘risida»gi Qonuni. – URL: https://lex.uz/docs/-5960604
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 15-maydagi PQ-183-son «Bolalar uchun mo‘ljallangan milliy kontentlar yaratish va ularni ommalashtirishni qo‘llab-quvvatlash chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi qarori. – URL: https://lex.uz/uz/docs/-7528758
5. Quronov M., Daminov I., Bozorov O., Akramova Sh. Milliy tarbiya va yoshlar. – Toshkent: Kamalak, 2016. – 112 b. – URL: Elektron nusxa (parcha)
6. Moor J. H. What Is Computer Ethics? // Metaphilosophy. – 1985. – Vol. 16, No. 4. – P. 266–275. – URL: https://doi.org/10.1111/j.1467-9973.1985.tb00173.x
7. Mayer R. E. Multimedia Learning. – 3rd ed. – Cambridge: Cambridge University Press, 2020. – 450 p. – URL: https://doi.org/10.1017/9781316941355
8.Harrison T., Polizzi G. (In)civility and Adolescents’ Moral Decision Making Online: Drawing on Moral Theory to Advance Digital Citizenship Education // Education and Information Technologies. – 2022. – Vol. 27. – P. 3277–3297. – URL: https://doi.org/10.1007/s10639-021-10710-0
9. Richardson J., Milovidov E. Digital Citizenship Education Handbook: Being Online, Well-being Online, Rights Online. – 2022 ed. – Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2022. – 136 p. – URL: https://rm.coe.int/1680ab222c
10. Grizzle A., Wilson C., Gordon D. (eds.). Media and Information Literate Citizens: Think Critically, Click Wisely! Media & Information Literacy Curriculum for Educators & Learners. – 2nd ed. – Paris: UNESCO, 2021. – 403 p. – URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000377068